

Christa Haataja

Kohti kulttuurista kestävyyttä – paikan aika ja tarinat suunnittelutyössä

Lehtojärven rantamaisema.
Kuva: Christa Haataja.

Neljä lappilaista matkailualan yritystä, neljä suunnittelutyöryhmää ja koko joukko mielenkiintoisia tehtävänantoja. Tässä oli lähtökohta Ympäristötaidetta matkailun alueille (YMA) -hankkeen toimenpiteille syksyllä 2016. Oma roolini oli toimia toiminnan koordinoijana ja huolehtia työryhmien kanssa tavoitteiden saavuttamisesta. Kahden vuoden aikana kuljettiin monenlaisia polkuja, niin maastossa kuin suunnittelunkin muodossa. Syntyi arvokasta vuorovaikutusta, uusia näkökulmia, uusia materiaaleja, uusia tarinoita. Työryhmien suunnittelutyö tuotti erilaisia konsepteja kehittää matkailuympäristöjä muun muassa esteettisemmiksi, yritysten toimintaa paremmin tukeviksi sekä kestävää kehitystä huomioiviksi.

YMA-hankkeen tavoitteiksi oli hankesuunnitelmassa kirjattu ympäristötaiteen käytön lisääminen matkailuympäristöissä, sillä ympäristötaiteen nähdään toteuttavan

sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäviä matkailupalveluja, joihin puolestaan matkailualalla koetaan olevan lisääntyvää tarvetta. Kulttuurisen kestävyuden nähtiin suunnitelman mukaan toteutuvan paikkasidonnaisen ajattelun ja toiminnan kautta suunnitelmien sisällöissä ja toteuttamistavoissa, sekä paikallisen yhteisön osallistamisessa suunnitteluun. Ympäristötaiteen tavoitteeksi hankkeessa oli asetettu paikallisten tarinoiden ja kulttuuriperinnön esiin nostaminen. Kulttuurista kestävyyttä tai sen periaatteita ei suunnitelmassa avattu tarkemmin, mutta siinä annettiin ymmärtää, että tavoitteen täyttäminen vaati projektiin osallistujilta käsitystä paikasta ja paikka-sidonnaisesta suunnittelusta sekä tutustumista kohteiden kulttuuriperintöön ja paikallisiin tarinoihin.

Paikalla tarkoitettiin tässä yhteydessä jonkin tietyn, erityisen ja rajatun alueen, tilan, ympäristön tai sijainnin olemassa oloa ihmisten sille antamien merkitysten kautta (esim. Siivonen, 2009, s. 72). Paikka ikään kuin tunnetaan ja kerrotaan olevaksi, merkitään tarinoilla, mielikuvilla, muistoilla tai kokemuksilla. Paikkoihin kohdistuu monenlaisia kohtaamisia ja näistä muodostuvat niiden omat tarinat. Paikan tarina on ja elää aina suhteessa aikaan. Ihmisten sille antamat merkitykset kiinnittyvät omaan aikaansa, mutta myös samalla kerrostuvat. Paikan tarina on kokoelma ajassa ja kohtaamisissa syntyneitä ymmärryksiä sen merkityksestä. Näihin tarinoihin tutustuminen ja niiden pohjalta toimiminen on olennainen osa paikkasidonnaista lähestymistapaa.

Edellä esitetyn taustalla vaikuttaa narratiivinen ajattelu, jonka mukaan ihmiset pyrkivät ymmärtämään ympäröivää todellisuutta erilaisten kertomusten ja tarinoiden avulla. Ne eivät sinällään esitä, eivätkä tee todellisuutta, mutta ovat osa sitä ja auttavat ihmisiä hahmottamaan asioita ja suhteita ympärillämme. Tarinat ovat ajattelun, tietämisen ja kulttuurisen ymmärtämisen perusväline (Syrjälä, 2001). Paikan tarinat paitsi tekevät ja ylläpitävät paikkoja, tarjoavat myös materiaalia kertoa paikat uusilla tavoilla. Tarinoiden ei tarvitse olla vain kieleen tukeutuvia, vaan myös visuaaliset narratiivit toimivat ymmärryksemme selkeyttäjinä. Paikkasidonnaisen ympäristötaiteen voidaan ajatella toimivan visuaalisina kertomuksina paikasta.

Päästäkseen lähelle suunnittelun kohteena olevia paikkoja hankkeen työryhmien tehtävänä oli etsiä ja koota niihin liittyviä tarinoita, ikään kuin materiaaliksi, josta työstää suunnitelmiaan. Yrittäjien kertomien tarinoiden lisäksi suunnittelijat työstivät omia kokemuksiaan, aistimuksiaan ja odotuksiaan sekä keräsivät kirjallisuudesta ja nettisivuilta tietoa kohteista. Tämä paikkakartoitusvaihe on mielestäni olennaisen tärkeä

osa paikkaan liittyvää suunnittelutyötä, sillä se paitsi kokooa erilaista materiaalia suunnittelun pohjaksi, antaa eväitä pohtia suunnitelmien kestävyttä eri näkökulmista.

Kulttuurinen kestävyys tunnustetaan kestävä kehityksen osa-alueeksi ekologisen, taloudellisen ja sosiaalisen kestävyuden rinnalla. Nämä osa-alueet eivät käytännössä ole itsenäisiä tai irrallisia, vaan osittain limittäisiä ja vahvassa vuorovaikutuksessa toisiinsa. Erityisesti sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys usein yhdistetään samaan määrittelyyn, mikä toisaalta on ylläpitänyt kulttuurisen kestävyuden näkökulmien huomiotta jäämistä ja käsitteen epämääräisyyttä. Kulttuurinen kestävyys on kuitenkin noussut esiin viime aikoina esimerkiksi kestävästä matkailusta sekä kulttuurisesta omimisesta käydyissä keskusteluissa.

Olen huomannut, että kulttuurista kestävyttä käsiteltäessä on kulttuurin käsitteen laajan määriteltävyyden vuoksi aiheellista aina kuvata se konteksti, jossa sitä arvioidaan. Tässä yhteydessä kulttuurista kestävyttä tarkastellaan pääosin matkailuympäristöissä. Ne nähdään paitsi matkailijoiden ja paikallisten ihmisten kohtauspaikkana myös alueen tai kohteen kulttuuria esittelevinä performansseina, joissa on mukana erilaisia toimijoita.

Hankkeen työryhmiä pyydettiin tutustumaan kulttuurisen kestävyuden näkökulmiin ja huomioimaan niitä suunnittelutyössään. Suunnitelmissa ja raporteissa ei aihetta kuitenkaan käsitellä, eikä se näyttäytyä aktiivisena tai tietoisena suunnittelutyön ohjaajana. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö kulttuurista kestävyttä olisi pohdittu, se ei vain näy työn ja suunnitelmien esittelyssä. Mielestäni tämä kuitenkin kertoo aiheen haastavuudesta ja siitä, ettei kulttuurisen kestävyuden periaatteita tunnusteta käytännön suunnittelutyön työkaluiksi, joita niiden monessa suhteessa pitäisi olla. Käsitettä käytetään tavoitteiden kuvauksissa ja liitetään kestävä kehityksen keskusteluun, mutta enemmän tarvittaisiin kuvailuja siitä, millaisissa yhteyksissä ja käytännön toimissa kulttuurista kestävyttä olisi hyvä tarkastella ja millaisia periaatteita sen toteuttamiseen liittyy.

Kulttuurista kestävyttä tutkinut Katriina Siivonen on pyrkinyt lähestymään aihetta käytännön esimerkkien kautta ja soveltaa ajatuksiaan eri toimintaympäristöihin, muun muassa matkailuun, aluekehitykseen sekä kulttuurituotantoon. Keskeisimmistä lähtökohdista hän on koonnut teesejä, joiden huomioiminen ohjaa toimintoja kulttuurisesti kestävämpään suuntaan. Avainasioiksi nousevat tietoisuus kulttuurien dynaamisuudesta, niiden rajaamisen mielettömyydestä sekä herkkyydestä havaita ja

tunnistaa kulttuuripiirteitä ja niiden välisiä suhteita, erilaisia näkökulmia ja arvoja. (Kts. Siivonen, 2003, 2006, 2009.)

Siivosen mukaan kulttuurinen kestävyys määrittyy ihmisten välisessä toiminnassa erilaisten näkökulmien ja toimintatapojen hyväksymisen kautta, kuten kaikessa kestävä kehityksen toiminnoissa yleensäkin. Moniäänisyyden huomioiminen, eri toimijuuksien tunnistaminen ja prosessiin osallistaminen toteuttaa kestävä kehityksen mukaista toimintaa. Kulttuurisen kestävyuden neuvotteluissa olennaista on lisäksi vielä tunnistaa toimijoiden ja näkökulmien suhde paikkaan ja paikallisuuteen. Tämän avulla voidaan arvioida millaisia määrittelyvaltaan liittyviä asetelmia ja ilmentymiä kohteeseen kohdistetussa toiminnassa on olemassa. (Ks. Siivonen, 2003, 2006, 2009.)

Kaikissa hankkeen työryhmissä ei tavoiteltu paikan omaperäisiä tarinoita, eikä erityisen paikan erilaisia kerrontoja, vaan suunnittelun materiaalina käytettiin yleisempiä mielikuvia Lapista tai Suomesta. Tämä osaltaan selittyy sillä, että työryhmissä ei yrittäjien lisäksi välttämättä ollut muita paikallisia tai edes lappilaisia suunnittelijoita, jolloin paikallisten piirteiden tunnistaminen ei välttämättä ollut helppoa ja jopa eteläsuomalainen tai yleisarktinen elementti riitti suunnittelijalle kiinnostavaksi tarinaksi. Kulttuurisen kestävyuden kannalta tällainen toisiin paikkoihin kuuluvien elementtien laina ei kuitenkaan ole tavoiteltavaa. Pahimmassa tapauksessa näin luotu paikan tarina, esitys, ei välttämättä liity paikan aikaisempiin tarinoihin, vaan saattaa esittää jopa ristiiriitaista tai tunnistamatonta kertomusta. Tällaiset suunnitelmat eivät mielestäni toteuta paikkasidonnaisuutta, vaan ovat toteutettavissa melkein missä tahansa muuallakin tai kestävästi ajatellen aivan jossain toisessa paikassa.

Tässä suhteessa ja etenkin matkailun näkökulmasta, esiin nousee myös haastava kysymys aitoudesta, joka on yksi olennainen kulttuurisen kestävyuden vaade. Aitous ei kuitenkaan ole mikään objektiivinen itseisarvo, vaan täysin riippuvainen tulkitsijan käsityksistä paikkaan ja aikaan liittyvistä merkityksistä sekä arvoista. Siksi matkailijalle saattaa olla täysin aitoa kohdata Lappi-elementtejä Helsingin keskustassa, mutta paikalliset näkevät ne selvästi matkailijoille tuotettuna todellisuutena, joka ei ole aito. Jatkokysymys onkin; kenen aitoutta halutaan arvostaa?

Monesti aitouteen liitetään myös ajallisen pitkäkestoisuuden periaate, joka antaa paikkoihin liittyvälle vanhemmalle merkityskerrostumalle lähtökohtaisesti suuremman arvon. Tämä periaate toteutuu erityisesti kulttuuriperintökeskusteluissa,

mutta liittyy myös kulttuurimatkakohteiden kehittämiseen. Katriina Petrisalo näkee paikallisten pitkäkestoisten sosioekonomisten, ekologisten ja mentaalisten rakenteiden huomioon ottamisen kulttuurisen kestävyuden edellytyksiksi kulttuurimatkailukohteen kehittämisessä. Mikäli näin ei tehdä, ei kohteella ole hänen mukaansa todellisia toimintaedellytyksiä paikallisen kulttuurin osana. (Petrisalo, 2001, 137). Salla Kanasenkin mukaan kulttuurisesti kestävä matkailu tuo esille paikallisuuden, jota se ei pyri muuttamaan, vaan sopeutuu siihen ja parhaimmassa tapauksessa korostaa sen ominaisuuksia. (Kananen, 2007, 22.)

YMA-hankeen puitteissa oli tarkoitus kehittää matkailuympäristöjä, joiden pääasialliset käyttäjät ovat muita kuin paikallisia. Aitous vaade voi tuntua joustavalta, jos matkailijoiden ei uskota tuntevan paikallisia erityispiirteitä ja ajatellaan näkevän esimerkiksi koko Suomen tai Pohjolan yhtenä yhtenäisenä kulttuurialueena. Tällainen ajattelu ei kuitenkaan ole kestävä, jos se asettuu vakavasti ristiriitaan paikallisten tuntemaan ja elämän todellisuuden kanssa. Paikallisen kulttuuriperinnön arvostaminen puolestaan toteuttaa kulttuurista kestävyyttä ja sen esittäminen matkailuympäristöissä, palveluissa ja tuotteissa vahvistaa käsitystä muun muassa Lapin monikulttuurisuudesta. Parhailaan tämä tarjoaa uutta kiinnostavaa tietoa ja odottamattomia elämyksiä paikkojen vierailijoille.

Kulttuurinen kestävyys perustuu siis kulttuurien ominaisuuksien ja piirteiden tiedostamiseen, arvostamiseen ja kehittämiseen. Sen tarkoituksena voi nähdä kulttuurien luoman toiminnan ja tulosten säilyttämisen sekä välittämisen seuraaville sukupolville. Tavoitteena ei kuitenkaan ole museoida elävää kulttuuria, vaan esimerkiksi lisätä sen erityispiirteiden arvostusta, mikä edesauttaa piirteiden säilymistä muutosten paineessa ja sopeuttaa ne uusiin tilanteisiin. Kulttuurisesti kestävä kehitys pyrkii säilyttämään erityisesti paikallisia arvoja. Tämän vuoksi myös kulttuurisesti kestävien matkailuympäristöjen ja -palvelujen suunnittelussa on selvitettävä mitä paikallisuus pitää sisällään.

Kulttuuristen piirteiden tunnistaminen ja niiden monimuotoisuuden hahmottaminen tapahtuu parhaiten paikkaan tutustumisen kautta. Kulttuuriseen kestävyys perustuvan suunnittelutyön ja siihen kuuluvan paikkakartoituksen tavoitteena on saavuttaa monipuolinen käsitys paikkaan liittyvistä merkityksistä, arvoista, kulttuurisista näkökulmista ja erilaisista esityksistä, joilla paikka on tuotettu. Tämä tarkoittaa kulttuu-

risen kestävyuden näkökulmasta paikkaan liittyvien tarinoiden kokoamista, analyysia ja tulkintaa mahdollisimman moniäänisen aineiston pohjalta ja vuorovaikutuksessa paikan sekä paikallisten kanssa. Tämä paikallisia osallistava osuus painottuu erityisesti silloin, kun paikkakartoituksen tekijä ei itse koe kuuluvansa paikalliseen yhteisöön. On tärkeää, että alueen paikalliset saavat itse määrittää, tunnistaa ja esittää omat merkittävät kulttuuriset piirteensä, eikä niitä anneta ulkoa.

Paikalliset eivät kuitenkaan usein ole mikään homogeeninen joukko, vaan erilaisia näkökulmia ja intressejä omaava yhteisö, joka erilaisin sitein kokee kuulumista johonkin tiettyyn paikkaan tai alueeseen. Paikallisuuteen liittyy kuitenkin paikan tarinoiden ja niiden kerroksellisuuden tunteminen sekä usein myös jonkinlainen pitkäkestoinen ajallinen sidos. Kulttuurisen kestävyuden mukaisesti eri äänille täytyy mahdollisuus tulla kuuluksi, mutta erityinen huomio annetaan yhteisön pitkäaikaisille arvoille. Paikan kartoituksella yritetään ymmärtää paikan tarinoiden avulla myös sitä, mikä on tai kuuluu paikan kulttuuriperinnöksi. Mitkä asiat ovat arvokkaita, kenelle ja minkä vuoksi? Näiden asioiden hahmottaminen auttaa muodostamaan uusia esityksiä ja kestäviä tarinoita paikasta. Suunnittelutyössä kannattaa muistaa, että esitysten muotoilussa otetaan aina kantaa olemassa olevaan paikan tarinaan, sitä voidaan vahvistaa, mutta myös kyseenalaistaa tuomalla esiin uusia näkökulmia. Olennaista on, että uusi liittyy aikaisempiin kerroksiin.

Keskeistä uusien esitysten ja tarinoiden luomisessa on kuitenkin se, että niiden kaikkien elementtien tulee olla tosia, oli haluttu kuva millainen tahansa. Jokapäiväisen elämän pienet yksityiskohdat, etnografiset faktat entisestä tai nykyisestä elämästä, ovat väistämättä sidoksissa aikaan, paikkaan, erilaisiin toimintoihin ja niiden parissa eläisiin tai eläviin ihmisiin. Tätä tosiasiaa ei pitäisi missään esityksessä vääristää, jos halutaan säilyttää tarinan aitous. Kaikkien yksityiskohtien tulee olla ja tukea sitä viestiä, mitä kokonaisuus haluaa kertoa. Käytännössä kaikista mahdollisista yksityiskohdista tulee kuitenkin aina valituksi vain osa, joka sitten muodostaa kokonaisuuden. Yhdestäkin ajasta ja paikasta tai tiettyjen ihmisten elämästä voidaan siten luoda hyvin monenlaisia kuvia, joissa yksityiskohdat ovat tosia. Siivosen mukaan osien yksityiskohtien lisäksi tulisi myös arvioida sitä kokonaiskuvaa, joka niiden pohjalta syntyy paikkakunnasta, sen ihmisistä ja siellä eletystä ja eletävästä elämästä. (Siivonen, 2003, 13.)

Suomen YK-liiton määritelmän mukaan kulttuurisesti kestävä kehityksen tavoitteena on vahvistaa kulttuuri-identiteettiä sekä lisätä erilaisten kulttuurien tuntemusta

ja arvostusta. Kulttuurisesti kestävä kehitys mahdollistaa eri kulttuurien säilymisen ja kehittymisen vaalimalla alueellisia ominaispiirteitä. Kestävä kulttuuri ei liiton määritelmän mukaan ole pysähtynyt vaan elää ja muuttuu vuorovaikutuksessa ihmisten ja ympäristön kanssa. Kestävässä kulttuurissa hyväksytään ihmisten erilaisuus, kunnioitetaan jokaisen oikeuksia ja perustavanlaatuisia vapauksia. (Suomen YK-liitto.)

Ei siis ole kestävää museoida elävää kulttuuria esittämällä se ainoastaan menneisyyden muodossa. Kestävä on esittää kulttuurisia elementtejä paikallisuuteen perustuen ja osana jatkuvaa vuorovaikutusta, jossa mikään kulttuuri ei säily sellaisenaan. Muutos voi tapahtua nopeasti tai hitaasti, olennaista on, että sitä tapahtuu koko ajan. Ei ole väärin tai noloa tunnustaa, että jotkut kulttuuriset elementit ovat vahvistuneet tai jopa heränneet uudestaan henkiin matkailun kautta syntyneen kiinnostuksen avulla. Sekin on kulttuurista muutosta, joka kertoo kulttuurien olevan eläviä ja vuorovaikutusten kautta alati muuttuvia.

Lopuksi

Kulttuurinen kestävyys määrittyy neuvotteluissa, joissa moniäänisesti arvioidaan kohteen aitoutta sekä suhdetta paikkaan ja paikallisuuteen. Sen ytimenä on ymmärrys kulttuurista alati muuttavana, dynaamisena prosessina, jonka olemassa oloon vaikuttaa ensi sijaisesti ihmisten välinen vuorovaikutus ja tarve määrittää kuulumista johonkin. Toisaalta kyse on myös kestävyteen liittyvän säilyttämisen, suojelun ja uuden tuottamisen suhteista, jotka kulttuurisen kestävyden kontekstissa voidaan nähdä liittyvän kulttuuriperinnön ja elävän kulttuurin välisiin kohtaamisiin. Tässä suhteessa keskeinen lähtökohta neuvotteluille on kohteen sijoittuminen aikaan ja paikkaan.

Paikan voidaan katsoa muodostuvan sille annettujen merkitysten ja siitä esitettyjen kertomusten kautta. Paikan tarinat ovat aina sidottuja aikaan, jolloin ne muodostavat kerroksia, sedimenttejä suhteessa toisiinsa. Kulttuurisen kestävyden määrittelyssä ja arvioinnissa olennaista on tunnistaa paikkoihin ja paikallisuuteen, eri ajoissa liittyviä kulttuurisia tekijöitä. Tavoitteena ei ole niinkään liiaksi varjella vanhaa, museoida mitään, vaan osoittaa kulttuurin riippuvuus ajasta ja ympäristöstä, sekä suhteista ja vuorovaikutuksesta.

YMA-suunnittelijoiden työn keskeiseksi tavoitteeksi asetettu kulttuurinen kestävyys olisi vaatinut perusteellisempaa käsitteen avaamista ja siihen paremmin perehtymistä,

jotta suunnittelu olisi ohjautunut vahvemmin siihen liittyvien periaatteiden ja arvojen mukaisesti. Työ olisi kuitenkin vaatinut työryhmiltä toisenlaisia resursseja ja oma-aloitteista kiinnostusta paneutua tavoitteisiin tältä osin. Suunnittelutyöryhmät olisivat hyötöneet paikkaan tai kulttuuriseen kestävyysliittävistä asiantuntijasta, joka olisi pystynyt osallistumaan yhteissuunnitteluun aktiivisesti, sillä paikkasidonnainen suunnittelu ei ollut suurimmalle osalle suunnittelijoista ennestään tuttua. Hanke kuitenkin mahdollisti toiminnan kehittämisen, jota tämä artikkeli ja koko käsikirja osaltaan toteuttavat.

Paikan tarinoilla on iso rooli niin matkailupalveluiden, -ympäristöjen kuin -tuotteiden suunnittelutyön sisällöntuottamisessa. Uskon, että parempi paikantuntemus antaa lisää tarinoita suunnittelun materiaaliksi sekä tarjoaa useampia ja kulttuurisesti kestäviä keinoja kertoa paikka uudestaan, esimerkiksi ympäristötaiteen avulla. Sisällöntuotanto antaa suunnitelmalle (teos, palvelu, tuote) mielen ja merkityksen. Paikantuntemus on tässä suhteessa välttämätöntä, sillä vain sen mukaan voidaan arvioida, miten suunnitelma todella sopii kohteeseen eli siihen paikkaan, jota se kertoo.

Lähteet

- Kananen, S. (2007). Kulttuurinen kestävyys matkailussa. Teoksessa J. Jokimäki & M.-L. Kaisanlahti-Jokimäki (toim.) *Matkailualueiden kestävyysindikaattorit. Arktisen keskuksen tiedotteita* 52 (s. 21-22). Rovaniemi: Lapin yliopisto. Haettu osoitteesta <http://www.arcticcentre.org/loader.aspx?id=18abb037-a0db-4eb2-a455-8d540258306c>
- Petrisalo, K. (2001). *Menneisyys matkakokteena: Kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomen YK-liitto. *Kulttuurinen kestävä kehitys*. Haettu osoitteesta <https://www.ykliitto.fi/yk70v/kulttuurinen>
- Siivonen, K. (2003). Mikä on kulttuurisesti kestävä? Kulttuuri arkisena vuorovaikutuksena ja matkailutuotteena. *Kulttuurintutkimus* 20 (2003):2, 9-15.
- Siivonen, K. (2006). Kulttuuritoiminnalla kulttuurisesti kestävään kehitykseen -esimerkinä osallistava alueellinen kulttuuristrategiatyö Varsinais-Suomessa. Teoksessa K. Siivonen (toim.) *Kulttuurista kestävyttä* (s.14-31). Helsinki: Ethnos.
- Siivonen, K. (2009). Osallistava kulttuurituotanto. Pohdintaa kulttuurisesta kestävydestä. Teoksessa M. Grahn & M. Häyrynen (toim.) *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit* (s. 62-81). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Syrjälä, L. (2001). Tarinat ja elämäkerrat tutkimuksessa. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin* (s. 203-217). Jyväskylä: PS-kustannus.